

ВЕЛИКИ РАТ 1914–1918: УЗРОЦИ, ПОСЛЕДИЦЕ, ТУМАЧЕЊА:

Међународни тематски зборник
посвећен академику Драгољубу Р. Живојиновићу
(1934–2016)



Међународни тематски зборник

Књига I

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ

Главни и одговорни уредник
Проф. др Бојана Димитријевић

Уредник издања
Проф. др Александар Растовић

Редакција

Проф. др Горан Максимовић, Филозофски факултет Ниш;
Проф. др Волчек Владимир Алексеевич, Камеровски државни Универзитет, Русија;
Проф. др Полухин Олег Николаевич, Белгородски државно-национално истраживачки Универзитет, Русија;
Проф. др Сунчица Денић, Учитељски факултет, Врање;
Проф. др Младенко Саџак, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, Република Српска;
др Миле Бјелајац, Институт за новију историју Србије, Београд;
Проф. др Надежда Јовић, Филозофски факултет, Ниш;
Проф. др Дејан Микавица, Филозофски факултет, Нови Сад;
Проф. др Урош Шуваковић, Филозофски факултет, Косовска Митровица;
Проф. др Раде Вељановски, Факултет политичких наука, Београд;
Проф. др Владимир Баровић, Филозофски факултет, Нови Сад;
Доц. др Александар Животић, Филозофски факултет, Београд;
Доц. др. dr Ionut Sojocaru, University Lumina, Bucharest, Румунија;
Проф. др Михаљ Радан, Западни универзитет у Темишвару, Румунија;
Проф. др Gürsoy Şahin, Afyonkarahisar Universitesi, Турска;
Проф. др Suleyman Seydi, Isparta Universitesi, Турска;
Проф. др André Gerolymatos, Simon Fraser University, Канада;
Проф. др Walter Epp, Lakehead University, Thunder Bay, Канада;
Доц. др Alessandro Vagnini, Sapienza University of Rome, Италија;
Доц. др Giuseppe Motta, Sapienza University of Rome, Италија;
Др Наталија Ниаголова, Универзитет „Св. Ћирил и Св. Методије“ у Великом Трнову, Бугарска;
Доц. др Димитър Михайлов Иванов, Универзитет у Великом Трнову, Бугарска;
др Славенко Терзић, дописни члан САНУ, Београд;
Проф. др Ненад Кеџмановић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, Република Српска;
dr Jaroslaw Rubacha, The University of Warmia and Mazury, Olsztyn, Пољска;
dr Andrzej Malinowski, Akademia Pomorska w Slupsku, Slupsk, Пољска,
Проф. др Александар Растовић, Филозофски факултет, Ниш;
Проф. др Срето Танасић, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Милена Коџић, секретар

Рецензенти

Проф. др Gheorghe Onisoru, Stefan cel Mare University, Suceava, Румунија
Проф. др Mehmet Yavuz Erler, Ondokuz Mayıs Universitesi, Samsun, Турска
Др Нина Быстрова, Институт российской истории РАН, Москва, Русија

Адреса

Филозофски факултет у Нишу
18000 Ниш
Ћирила и Методија 2

Copyright © Филозофски факултет у Нишу

Сва ауторска права задржана. Забрањено је свако неовлашћено
умножавање, фотокопирање или репродуковање делова текста

ВЕЛИКИ РАТ 1914–1918: УЗРОЦИ, ПОСЛЕДИЦЕ, ТУМАЧЕЊА

Међународни тематски зборник
посвећен академику Драгољубу Р. Живојиновићу
(1934–2016)

Књига I

Приредио
Проф. др Александар Растовић



Филозофски факултет
Ниш, 2016.

Edition
NAUČNI SKUPOVI

Editor In-Chief

Professor Bojana Dimitrijević, Ph.D.

Editor

Associate Professor Aleksandar Rastović, Ph.D.

Editorial Board

Prof. Goran Maksimović, Ph.D., Faculty of Philosophy, Niš
Prof. Vladimir Alekseevich Volchek, Ph.D., Kemerovo State University, Russia
Prof. Polukhin Oleg Nikolaevich, Ph.D., Belgorod State National Research University, Russia
Prof. Dr. Sunčica Denić, Ph.D., Teaching Faculty, Vranje
Professor Milenko Sadzak, Ph.D., Faculty of Philology, Banja Luka, Republic of Srpska
Mile Bjelajac, Ph.D., Institute for Recent History of Serbia, Belgrade
Prof. Nada Jović, Ph.D., Faculty of Philosophy, Niš
Prof. Dejan Mikavica, Ph. D, Faculty of Philosophy, Novi Sad
Assoc. Prof. Uroš Šuaković, Ph. D, Faculty of Philosophy, Priština
Ass. Prof. Vladimir Barović, Ph. D, Faculty of Philosophy, Novi Sad
Ass. Prof. Aleksandar Životić, Ph. D, Faculty of Philosophy, Belgrade
Ass. Prof. Ionut Cojocaru, Ph. D, University Lumina, Bucharest, Romania
Prof. Radan Mihai, Ph. D, West University of Timisoara, Romania
Ass. Prof. Gürsoy Şahin, Ph. D, Afyonkarahisar Üniversitesi, Turkey
Assoc. Prof. Suleyman Seydi, Ph. D, Suleyman Demirel Üniversitesi, Turkey
Prof. Andre Gerolymatos, Ph. D, Simon Fraser University, Canada
Prof. Walter Epp, Ph. D, Lakehead University, Canada
Prof. Alessandro Vagnini, Ph. D, Sapienza University of Roma, Italy
Prof. Giuseppe Motta, Ph. D, Sapienza University of Roma, Italy
Natalia Niagolova, Ph. D, St. Cyril and St. Methodius University of V. Tarnovo, Bulgaria
Ass. Prof. Dimitry Ivanov, PhD, St. Cyril and St. Methodius University of V. Tarnovo, Bulgaria
Slavenko Terzić, Ph. D, Corresponding Member of SASA, Belgrade
Prof. Nenad Kecmanović, Ph. D, Faculty of Political Sciences, Banja Luka, Republic of Srpska
Jaroslaw Rubacha, Ph. D, University of Warmia and Mazury, Olsztyn, Poland
Andrzej Malinowski, Ph. D, Akademia Pomorska w Slupsku, Slupsk, Poland
Assoc. Prof. Aleksandar Rastović, Ph. D, Faculty of Philosophy, Niš, Institute of History, Belgrade
Prof. Sreto Tanasić, Ph. D, Institute of Serbian Language, SASA, Belgrade

Milena Kocić, Secretary of the Organizing Committee

Reviewers

Prof. Dr. Gheorghe Onisoru, Stefan cel Mare University, Suceava, Румунија
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Турска
Др. Нина Быстрова, Институт российской истории РАН, Москва, Русија

Address

Faculty of Philosophy, Niš
18000 Niš
Ćirila i Metodija 2

Copyright © Faculty of Philosophy, Niš

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, photocopying or otherwise, without the prior written permission of the Publisher.

THE GREAT WAR 1914-1918: CAUSES, CONSEQUENCES, INTERPRETATIONS

International Thematic Collection
Papers in Honour of academic Dragoljub R. Živojinović
(1934-2016)

Book 1

Editor
Associate Professor Aleksandar Rastović, Ph.D.



Faculty of Philosophy
Niš, 2016

Овај Зборник је резултат рада на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: 177002-Војвођански простор у контексту европске историје, 177009-Модернизација Западног Балкана, 177010-Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку, 177011-Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку 177030-Од универзалних царстава ка националним државама, друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану, 177031-Европа и Срби (1804-1918): подстицаји и искушења европске модерне, 178014-Културолошке теорије књижевности и српска књижевна критика, 147019-Традиције и трансформација-историјско наслеђе и национални идентитет, 147023-Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција

САДРЖАЈ / CONTENTS

| | |
|--|----|
| Zoran Lakić | |
| ISTORIJSKA NAUKA I SLOBODA STVARALAŠTVA - Pokušaj revizije ocjena Prvog svjetskog rata 1914–1918 - | 19 |
| Смиљана Ђуровић | |
| ИСТОРИЈСКА НАУКА ПРЕД МЕТОДОЛОШКИМ ИСКУШЕЊЕМ У СУОЧАВАЊУ СА ИСТОРИЈСКОМ ДИСТАНЦОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ОД ВЕЛИКОГ РАТА 1914–1918. ГОДИНЕ Summary: HISTORICAL SCIENCE FACED WITH METHODOLOGICAL CHALLENGE TO THE CENTENARY HISTORICAL DISTANCE OF THE GREAT WAR OF 1914 - 1918. | 23 |
| Александар Растовић, Стефан Стаменковић | |
| СРПСКИ ДИПЛОМАТА ЉУБОМИР МИХАИЛОВИЋ О ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ Summary: SERBIAN DIPLOMAT LJUBOMIR MIHAILOVIĆ ON THE YUGOSLAV QUESTION IN THE GREAT WAR | 39 |
| Ема Миљковић, Ионуț Сојоџару | |
| BALKANS – ETHNIC CONFLICTS ON THE BORDER OF EMPIRES Резиме: БАЛКАН – ЕТНИЧКИ КОНФЛИКТИ НА РУБОВИМА ЦАРСТАВА | 53 |
| Ahmet Altıntaş | |
| PRISONERS IN OTTOMAN – SERBIAN RELATIONS BASED ON ARCHIVES (1912-1923) Rezime: PISANI ZAPISI O RATNIM ZAROBLJENICIMA U OKVIRU OSMANSKO-SRPSKIH ODNOSA (1912-1923) | 67 |
| Славиша Недељковић | |
| ПРИЛИКЕ У СТАРОЈ СРБИЈИ У ПОСЛЕДЊИМ ГОДИНАМА ОСМАНСКЕ ВЛАСТИ НА БАЛКАНУ Summary: THE SITUATION IN THE OLD SERBIA IN RECENT YEARS OF OTTOMAN RULE IN THE BALKANS | 77 |
| Ahmet Ali Gazel | |
| THE PARLIMENTARY INQUIRY COMMENCED ON THE UNIONIST GOVERNMENTS IN THE OTTOMAN EMPIRE AS A RESULT OF THE DEFEAT IN THE FIRST WORLD WAR Rezime: ISTRAGE PARLAMENTARNE KOMISIJE PROTIV JUNIONISTIČKE VLADE TURSKOG CARSTVA ZBOG PORAZA U PRVOM SVETSKOM RATU | 99 |

| | |
|--|-----|
| Срђан Словић, Весна Зарковић | |
| ОДНОСИ МЕЂУ САВЕЗИМА КАО ЈЕДАН ОД ГЛАВНИХ УЗРОКА ИЗБИЈАЊА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА | |
| Summary: RELATIONSHIPS AMONG ALLIANCES AS ONE OF THE MAIN CAUSES OF THE WORLD WAR I OUTBREAK | 109 |
| Feyza Kurnaz Şahin | |
| THE NATIONALITY PROBLEMS OCCURRING BETWEEN SERBIA AND THE OTTOMAN EMPIRE DURING WORLD WAR I | |
| Rezime: PROBLEMI DRŽAVLJANSTVA KOJI SU NASTALI IZMEĐU SRBIJE I OSMANSKOG CARSTVA TOKOM PRVOG SVETSKOG RATA | 127 |
| Gürsoy Şahin | |
| SOME OBSERVATIONS ABOUT THE POLITICAL PROBLEMS BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND SERBIA DURING WORLD WAR I (1914-1918) | |
| Rezime: RAZMIŠLJANJA O POLITIČKIM PROBLEMIMA IZMEĐU OSMANSKOG CARSTVA I SRBIJE TOKOM PRVOG SVETSKOG RATA (1914-1918) | 141 |
| Јована Шаљић | |
| ТУРСКА ОБЈАВА „СВЕТОГ РАТА“ 1914. ГОДИНЕ: последнице и одјеци код муслиманског становништва Србије | |
| Summary: TURKISH ANNOUNCEMENT OF THE „HOLY WAR“ IN 1914: Consequences and echoes on the Muslim population of Serbia | 155 |
| Giuseppe Motta | |
| THE ITALIAN ARMY BETWEEN RECONSTRUCTION AND SUBVERSION. THE EXPEDITION TO TROGIR (SEPTEMBER 23, 1919) | |
| Rezime: ITALIJANSKA ARMIJA IZMEĐU OBNOVE I PROPASTI. EKSPEDICIJA NA TROGIR (23. SEPTEMBRA 1919) | 171 |
| Sadik Sarisaman | |
| OTTOMAN EMPIRE’S POLICY TO IRAN DURING WORLD WAR I | |
| Rezime: POLITIKA OSMANSKOG CARSTVA PREMA IRANU TOKOM PRVOG SVETSKOG RATA | 189 |
| Марко П. Атлагић, Далибор М. Елезовић | |
| УПОТРЕБА ХЕРАЛДИЧКИХ СИМБОЛА СРПСКЕ ДРЖАВНОСТИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ И ПОЈАВА ГРБА КРАЉЕВИНЕ СХС | |
| Summary: THE USE OF HERALDIC SYMBOLS OF THE SERBIAN STATEHOOD IN THE FIRST WORLD WAR AND THE NOTION OF THE COAT OF ARMS OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES | 205 |
| Владимир Вучковић | |
| ПОЛИТИЧКА И ПАРЛАМЕНТАРНА КРИЗА ПОВОДОМ ПРАВНОГ УРЕЂЕЊА НОВИХ КРАЈЕВА У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ 1913. И 1914. ГОДИНЕ | |
| Summary: POLITICAL AND PARLIAMENTARY CRISIS DUE TO THE LEGAL REGULATION OF NEWLY FORMED AREAS IN THE KINGDOM OF SERBIA IN 1913 AND 1914 | 223 |
| Биљана Стојић | |
| РЕМОН ПОЕНКАРЕ И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ | |
| Summary: RAYMOND POINCARÉ AND THE FIRST WORLD WAR | 241 |

| | |
|--|-----|
| Михаел Антоловић | |
| ИДЕЈЕ ИЗ 1914. – НЕМАЧКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И ЛЕГИТИМАЦИЈА РАТНИХ ЦИЉЕВА НЕМАЧКОГ РАЈХА | |
| Summary: <i>THE IDEAS OF 1914</i> – GERMAN INTELLECTUALS AND THE LEGITIMATION OF THE WAR AIMS OF THE GERMAN REICH | 259 |
| Милена С. Коцић | |
| ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ У КОНТЕКСТУ ЈУГОСЛОВЕНСКО-НЕМАЧКИХ ОДНОСА | |
| Resümee: DIE FRAGE DER VERANTWORTUNG FÜR DEN ERSTEN WELTKRIEG IM KONTEXT DER JUGOSLAWISCH-DEUTSCHEN BEZIEHUNGEN | 275 |
| Иван Ристић | |
| ДВЕ ПОЛЕМИКЕ О ОДГОВОРНОСТИ ЗА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ ВОЂЕНЕ У ДОМАЋОЈ И ЕВРОПСКОЈ ЈАВНОСТИ ДВАДЕСЕТИХ ГОДИНА ХХ ВЕКА | |
| Summary: TWO POLEMICS ABOUT RESPONSIBILITY FOR THE FIRST WORLD WAR IN DOMESTIC AND EUROPEAN PUBLIC IN THE 1920's | 287 |
| Милан Гулић | |
| ПИТАЊЕ ДУНАВА У ПОЛИТИЦИ СРБИЈЕ ПРЕМА АУСТРОУГАРСКОЈ УОЧИ И ТОКОМ ПРВОГ СВЈЕТСКОГ РАТА | |
| Summary: QUESTION OF DANUBE IN SERBIAN POLITICS TOWARD AUSTRIA-HUNGARY BEFORE AND DURING THE FIRST WORLD WAR | 301 |
| Дејан Микавица | |
| СРПСКА ПОЛИТИКА У АУСТРОУГАРСКОЈ 1914–1918. | |
| Summary: SERBIAN POLICY IN AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY 1914–1918 | 321 |
| Саша Марковић | |
| НАЦИОНАЛНА ИДЕЈА КОД СРБА ЈУЖНЕ УГАРСКЕ (ВОЈВОДИНЕ) 1914–1918 – ОД РЕЗИГНАЦИЈЕ ДО ЕГЗАЛТАЦИЈЕ | |
| Резюме: НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ У СЕРБОВ ЮЖНОЙ ВЕНГРИИ (ВОЕВОДИНА) 1914-1918 – ОТ БЕЗРОПОТНОСТИ ДО ЭКЗАЛТАЦИИ | 335 |
| Душко Томић, Јелена Динић | |
| БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА УОЧИ И ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, МЕСТО И УЛОГА СРБИЈЕ У ЊИМА | |
| Summary: SECURITY ASPECTS OF INTERNATIONAL RELATIONS BEFORE AND DURING THE FIRST WORLD WAR AND THE ROLE OF SERBIA | 349 |
| Драган Симеуновић | |
| ГАВРИЛО ПРИНЦИП И МЛАДА БОСНА | |
| Summary: GAVRILO PRINCIP AND “MLADA BOSNA” | 363 |
| Vesna Stanković Pejnović | |
| ГАВРИЛО ПРИНЦИП – REVOLUCIONARNI HEROЈ | |
| Summary: GAVRILO PRINCIP, REVOLUTIONARY HERO | 383 |

| | | |
|--|--|-----|
| Марио Калик | | |
| РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ИДЕЈЕ И ДУХ МЛАДЕ БОСНЕ | | |
| Summary: REVOLUTIONARY IDEAS AND SPIRIT OF YOUNG BOSNIA | | 397 |
| Сергей П. Костриков | | |
| ИДЕЙНЫЕ И ДУХОВНЫЕ ПРЕДВЕСТНИКИ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ. К СТОЛЕТИЮ НАЧАЛА ВОЙНЫ | | |
| Резиме: ИДЕЈНИ И ДУХОВНИ ВЕСНИЦИ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА. УОЧИ СТОГОДИШЊИЦЕ ПОЧЕТКА РАТА | | 413 |
| Елена Г. Кострикова | | |
| МИНИСТЕРСТВО ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ РОССИИ В БОРЬБЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКОЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ | | |
| Резиме: МИНИСТАРСТВО СПОЉНИХ ПОСЛОВА РУСИЈЕ У БОРБИ ЗА ЕВРОПСКО ЈАВНО МЊЕЊЕ ЗА ВРЕМЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА | | 421 |
| Бильана Б. Вучетић | | |
| СРБИЈА И РУСИЈА У АМЕРИЧКОМ ЈАВНОМ МЊЕЊУ У ЛЕТО 1914. ГОДИНЕ: ПРИМЕР <i>ЧИКАГО ТРИБЈУНА</i> | | |
| Summary: SERBIA AND RUSSIA IN AMERICAN PUBLIC OPINION IN THE SUMMER OF 1914: THE EXAMPLE OF <i>CHICAGO TRIBUNE</i> | | 431 |
| Борис Сергеевич Котов | | |
| САРАЈЕВСКО УБИЈСТВО 1914 ГОДА В ЗЕРКАЛЕ РОССИЙСКОЙ ПРЕССЫ | | |
| Резиме: САРАЈЕВСКО УБИСТВО 1914. ГОДИНЕ У ОГЛЕДАЛУ РУСКЕ ШТАМПЕ ... | | 445 |
| Золтан Бада | | |
| СРБИЈА И БАЛКАН У МАЂАРСКИМ СТРУЧНИМ ДЕЛИМА ОБЈАВЉЕНИМ У ПЕРИОДУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1914–1918) | | |
| Summary: SERBIA AND THE BALKANS IN THE SCHOLARLY WORK PUBLISHED DURING THE FIRST WORLD WAR IN HUNGARIAN LANGUAGE (1914–1918) | | 461 |
| Галина Игоревна Шевцова | | |
| РОССИЙСКАЯ И ЕВРОПЕЙСКАЯ ПЕЧАТЬ О ПОЛОЖЕНИИ СЕРБСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ОККУПИРОВАННЫХ ОБЛАСТЕЙ (1916 - ФЕВРАЛЬ 1917 ГГ.) | | |
| Резиме: РУСКА И ЕВРОПСКА ШТАМПА О ПОЛОЖАЈУ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА У ОКУПИРАНИМ ОБЛАСТИМА (1916. - ФЕБРУАР 1917. ГОДИНЕ) | | 487 |
| Дејан Д. Антић | | |
| ИЗБИЈАЊЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА У ОГЛЕДАЛУ ЛИСТА <i>ПОЛИТИКА</i> | | |
| Summary: OUTBREAK OF THE FIRST WORLD WAR ON THE OUTLOOK OF THE NEWSPAPER <i>POLITIKA</i> | | 495 |
| Божица Б. Младеновић, Мирослав Д. Пешић | | |
| НА „КУЋНОМ ФРОНТУ“ – СРПКИЊЕ У ВЕЛИКОМ РАТУ | | |
| Summary: AT THE HOME FRONT: SERBIAN WOMEN IN THE GREAT WAR | | 511 |

| | |
|--|-----|
| <p>Јасмина Милановић БЕОГРАДСКО ЖЕНСКО ДРУШТВО У ВЕЛИКОМ РАТУ Summary: BELGRADE WOMEN'S SOCIETY IN THE GREAT WAR</p> | 523 |
| <p>Sanja Lazarević Radak VELIKI RAT I INVERZIJA RODNIH ULOGA: ULOGA ŽENSKIH POKRETA I ORGANIZACIJA U OBLIKOVANJU EVROPSKE I AMERIČKE SLIKE O SRBIJI 1914–1918. Summary: THE GREAT WAR AND GENDER ROLE INVERSION: THE ROLE OF SUFFRAGGETE MOVEMENT IN CREATION OF EUROPEAN AND AMERICAN IMAGE OF SERBIA 1914–1918</p> | 541 |
| <p>Jelena Dinić ОБАВЕŠТАЈНА ДЕЛАТНОСТ ВЕЛИКИХ СИЛА У ТОКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА СА ОСВРТОМ НА УЛОГУ ЖЕНА У ОБАВЕŠТАЈНИМ АКТИВНОСТИМА Summary: INTELLIGENCE ACTIVITIES OF POWERFUL STATES DURING THE FIRST WORLD WAR WITH SPECIAL REVIEW ON FEMALE INTELLIGENCE</p> | 555 |
| <p>Урош В. Шуваковић ХЕРОЈСТВО ЈЕ ИСТИНУ САОПШТИТИ – ПРИМЕР ЧАСНОГ ШВАЈЦАРЦА ДР АРЧИБАЛДА РАЈСА Summary: HEROISM IS TO TELL THE TRUTH – EXAMPLE OF HONORABLE SWISS DR. ARCHIBALD REISS</p> | 571 |
| <p>Мирјана Зорић СТРАНЕ МЕДИЦИНСКЕ И ХУМАНИТАРНЕ МИСИЈЕ У СРБИЈИ 1914–1915. Summary: FOREIGN MEDICINAL AND HUMANITARIAN MISSIONS IN SERBIA 1914–1915</p> | 583 |
| <p>Vukašin Antić JEDINICA AMERIKA (AUSTRALIJSKA JEDINICA) BOLNICA ŽENA ŠKOTSKE SA SRPSKOM VOJSKOM U VELIKOM RATU Summary: THE „AMERICA“ UNIT (AUSTRALIAN UNIT) THE SCOTTISH WOMEN'S HOSPITAL WITH SERBIAN ARMY IN THE GREAT WAR</p> | 609 |
| <p>Лела Вујошевић „НАШЕ ЕНГЛЕСКИЊЕ“ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ Summary: «OUR ENGLISH WOMEN» AT FIRST WORLD WAR</p> | 625 |
| <p>Александра Колаковић ФРАНЦУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛАЦ ВИКТОР БЕРАР У ВЕЛИКОМ РАТУ Summary: FRENCH INTELLECTUAL VICTOR BÉRARD DURING THE GREAT WAR</p> | 643 |
| <p>Нинослав Станојловић ЂАЦИ ИЗ ВРАЊА НА ШКОЛОВАЊУ У ФРАНЦУСКОЈ 1916. ГОДИНЕ Summary: STUDENTS FROM VRANJE DURING THE EDUCATION IN FRANCE IN 1916</p> | 661 |
| <p>Драгана Ј. Јањић, Јован Д. Симијановић МИТРОПОЛИТ ВИКЕНТИЈЕ КРЦИЋ Summary: METROPOLITAN VIKENTIJE KRDŽIĆ</p> | 667 |

| | |
|--|-----|
| Борђе Ђекић | |
| КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ И ВЕЛИКИ РАТ | |
| Summary: CULTURAL HERITAGE AND THE GREAT WAR | 689 |
| Владан Виријевић | |
| ТЕРОР И ЗЛОЧИНИ БУГАРСКИХ ОКУПАТОРА НА КОСОВУ И | |
| МЕТОХИЈИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ (1915–1918) | |
| Summary: TERROR AND VIOLENCE OF BULGARIAN AGGRESSORS IN | |
| KOSOVO AND МЕТОНИЈА IN WORLD WAR I (1915–1918) | 707 |
| Марија Ђорић | |
| ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ БУГАРСКИХ ОКУПАТОРА ПОЇИЈЕНО НАД | |
| СТАНОВНИШТВОМ ВРАНЈА I ОКОЛИНЕ ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА | |
| Summary: POLITICAL VIOLENCE COMMITTED BY BULGARIAN OCCUPANTS | |
| ON VRANJE AND SURROUNDING POPULATION DURING THE FIRST | |
| WORLD WAR | 721 |
| Дејан Р. Дашић | |
| СИСТЕМАТСКИ ЗЛОЧИНИ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ У СРБИЈИ | |
| У ВЕЛИКОМ РАТУ | |
| Summary: SYSTEMATIC CRIMES OF THE ENEMY ARMY IN OCCUPIED | |
| SERBIA IN THE GREAT WAR | 737 |
| Иван М. Бецић | |
| СТРАДАЊЕ ПРИВАТНИХ ФИНАНСИЈСКИХ УСТАНОВА У ЈУЖНОЈ | |
| СРБИЈИ 1915–1918. | |
| Summary: CALVARY OF PRIVATE FINANCIAL INSTITUTIONS IN SOUTH | |
| SERBIA 1915–1918. | 751 |

Александар Растовић
Стефан Стаменковић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш, Србија

УДК 930.2:003.074:929 Михаиловић Љ.
94(497.11)''1914/1918''
323:341.218.1(497.1)''1918''
327(497.11)''1914/1918''

СРПСКИ ДИПЛОМАТА ЉУБОМИР МИХАИЛОВИЋ О ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Овај рад се бави делатношћу дипломате Љубомира Михаиловића и његовим залагањем за остварење југословенске идеје. За време Првог светског рата био је отправник послова српске владе у Риму, а затим посланик на Цетињу и у Вашингтону. Са ових позиција био је значајан чинилац у развијању односа Србије, Италије и Ватикана, са једне, и српско-америчких односа, са друге стране, борећи се за југословенско уједињење као први циљ српске спољне политике.

Кључне речи: Први светски рат, Љубомир Михаиловић, југословенско питање

Једна од најзаступљенијих тема у домаћој историографији годинама и деценијама уназад јесте југословенско питање, тј. стварање Југославије. Овом проблематиком бавили су се неки од наших најугледнијих историчара, као и њихове колеге из других југословенских држава.¹ У години када се навршава један век од почетка Првог светског рата, када се југословенско пи-

¹ М. Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд 1973; Исти, *Стварање Југославије 1790–1918 I–III*, Београд 1989; Исти, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом Веку 1492–1992*, Београд 2008; В. Дедијер (и група аутора), *Историја Југославије*, Београд 1972; Љ. Димић, *Историја српске државности. Србија у Југославији*, Нови Сад 2001; Исти, *Срби и Југославија, простор, друштво, политика*, Београд 1998; Исти, Д. Живојиновић, *Америка, Италија и постанак Југославије: 1917–1919*, Београд 1970; Исти, *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе: 1914–1920*, Београд 1980; Д. Јанковић, *Југословенско питање и Крфска декларација 1917*, Београд 1967; Исти, *Србија и југословенско питање 1914–1915*, Београд 1973; В. Казимировић, *Србија и Југославија 1914–1945 I*, Београд 1995; Б. Кризман, *Распад Аустро – Угарске и стварање југословенске државе*, Загреб 1977; А. Митровић, *Србија у Првом светском рату 1914–1918*, Београд 1984; Б. Петрановић, *Историја Југославије I*, Београд 1988; Ч. Попов, *Источно питање и Српска револуција*, Нови Сад 2008; Ђ. Станковић, *Никола Пашић, савезници и стварање југословенске државе*

тање посматра са поприличне временске дистанце и са великим бројем нових сазнања, стиче се утисак да се о овој теми не може рећи готово ништа ново а да се не понове резултати дугогодишњих истраживања највећих српских и југословенских научника. Међутим, радови који се тичу мање познатих учесника догађаја који су довели до решења југословенског питања, веома су ретки. Домаћа историографија се претежно бавила делатношћу великих личности какве су били краљ Александар, Никола Пашић и др. и организацијама попут Југословенског одбора. Делатност мање познатих личности, више или мање цењених дипломата, представника српске владе у великим европским и светским центрима, који су радећи свој посао, на неки начин учествовали у процесу стварања југословенске државе, није нашла место у радовима наших истакнутих научника. Један од њих је Љубомир Михаиловић, српски дипломата и значајан радник на остварењу југословенске идеје.

Као што је познато, југословенску идеју подстицали су многи наши великани у 19. и 20. веку. Свој полет ова идеја добија почетком 19. века и то на просторима Кнежевине Србије, Црне Горе и Хабзбуршке Монархије. Са различитим концепцијама али са сличним циљевима, за југословенску идеју залагали су се Људевит Гај, Јосип Јурај Штросмајер, Фрањо Рачки, Иван Цанкар у Дунавској монархији, владика Петар II Петровић Његош у Црној Гори, кнез Михаило Обреновић, Илија Гарашанин, Светозар Марковић, Стојан Новаковић и др. у Србији. Југословенска идеја ширила се и развијала као визија уједињења и живота југословенских народа у заједничкој држави. Крајем 19. и почетком 20. века југословенска идеја шири се међу Србима и Хрватима у Хрватској и Далмацији. Убрзо долази до стварања Југословенског омладинског покрета из кога ће се развити хрватско-српска коалиција, чији ће потписници касније као чланови Југословенског одбора активно учествовати у остварењу уједињења. У Србији су од Илије Гарашанина до Стојана Протића готово сви грађански политичари српско питање решавали у оквиру југословенске концепције. Идеја о стварању југословенске државе развијала се постепено до избијања Првог светског рата, да би за време његовог трајања ескалирала и на крају довела до решења стварањем заједничке државе Јужних Словена.

Српски дипломата Љубомир Михаиловић је рођен у Београду 1874. године. Потиче из угледне породице која је дала многе знамените лекаре и правнике. У Београду је завршио средњу школу и Правни факултет након чега одлази у Париз где такође студира права. У дипломатској служби био је од 1899. до 1918. године.²

Своју каријеру започео је као писар IV класе. Од 1902. до 1905. године радио је као писар у конзулатима у Битољу и Скопљу. Секретар V класе у Ца-

² Stanoje Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Beograd / Zagreb 1929, knjiga 2, 889; Биљана Вучетић, *Богдан Раденковић и Милан Ракић*, Историјски часопис LVII (2008) 416.

риграду постао је 1905. и на том положају служио до јуна 1907. године. Вратио се у Скопље а затим поново у Битољ, где постаје конзул I класе маја 1910. године. На овом положају остао је до јуна 1912. када је постављен прво за секретара а затим и за отправника послова српске владе у Риму. Крајем 1914. године постаје посланик на Цетињу. Октобра 1916. именован је за посланика у Вашингтону где ће остати до августа 1918.³ После повлачења из дипломатске службе, Михаиловић се 1925. године кандидовао за народног посланика на листи Демократске странке. Посветио се књижевном раду и 1922. основао фонд за награђивање дела лепе књижевности. Преминуо је 1957. године.

За тему овог рада значајан је тренутак Михаиловићевог постављања за отправника послова српске владе у Риму јуна 1912. У то време Србија се припремала за ослобађање старих српских области које су се налазиле под турском влашћу. Како је на просторима Старе Србије и Македоније постојао знатан број католика, Михаиловићево постављање у Риму имало је поред општих циљева добијања одрешених руку од италијанских политичких кругова за балканске ратове, задатак да упозна Ватикан са жељом да се католици ослобођених области укључе у Краљевину Србију. Да би се уклонио аустроугарски протекторат над католицима у Србији и елиминисао утицај Монархије, српска влада је тежила потписивању Конкордата са Ватиканом. Осим уређивања положаја католика и уклањања аустријског утицаја, српска влада је у будућем Конкордату видела оруђе и средство југословенске политике.⁴ У време када се врше припреме за отпочињање преговора око потписивања Конкордата, Михаиловић је успоставио сталне контакте са страним дипломатама и новинарима, желећи да популарише Србију као либералну државу. Значајну улогу имао је у посредовању између српске владе и др Луја Бакотића који је постављен за главног преговарача српске владе по питању Конкордата. Када је овај документ ратификован у Скупштини, српска влада је одлучила да у Ватикан пошаље др Михаила Гавриловића као повереника који ће радити на спровођењу одредби Конкордата. Иако је Љуба Михаиловић први изнео потребу отварања посланства при Ватикану и за ту дужност предлагао др Јована Ђају⁵, Пашић је ипак ову дужност поверио Гавриловићу. Михаиловић је сматрао да би присуство једног српског посланика у Ватикану било од велике важности, како за питања у вези са ратом, тако и за питање стварања југословенске државе.

После Сарајевског атентата, Михаиловић је извештавао о стању у италијанском јавном мњењу поводом убиства аустријског престолонаследника

³ АЈ, Посланство и конзулати Краљевине Југославије у САД, 371, Ф – 69, Д - 88 : Ранг листа: Љубомир Михаиловић, посланик II класе у Вашингтону.

⁴ Драгољуб Р. Живојиновић, *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе 1914–1920. године*, Београд 1980, 18; Исти, *Ватикан и Први светски рат – Србија на удару*, Београд 2013, 17.

⁵ АЈ, Заоставштина Јована Јовановића (у даљем тексту ЗЈЈ), 80, Ф -3, Д – 49: Михаиловић – Пашић, Рим 5.XII 1914.

указујући на непретерану жалост, чак и на задовољство у одређеним круговима услед нестанка са политичке сцене надвојводе Фердинанда⁶.

На почетку рата италијанска штампа је доста писала о Далмацији изазивајући забринутост српске владе. Иако је Михаиловић из Рима јављао да новински натписи нису превише озбиљни и да званични италијански кругови у својим претензијама не иду даље од Истре⁷, Никола Пашић је био неповерљив према свом посланику. Наложито је др Љуби Јовановићу да напише и објави чланак о Далмацији. Овај чланак је уместо Јовановића написао др Лујо Бакотић и објавио у *Политици* под називом *Спасавајмо Далмацију*⁸. Уследило је велико незадовољство у италијанским круговима, а Михаиловић је, необавештен од Пашића, упорно доказивао да српска влада нема везе са тим чланком.

Због гласова о евентуалној италијанској акцији у Далмацији које су подбуњивали италијански листови, Љуба Михаиловић је ступио у контакт са југословенским политичким емигрантима. На његов позив из Венеције у Рим долазе Анте Трумбић и Франо Супило који заједно са Иваном Мештровићем почињу да раде на упознавању савезничких сила са југословенским проблемом⁹. Српски посланик их је упутио код амбасадора сила Антанте да као Далматинци и католици изложе опасност од било какве италијанске акције у Далмацији.¹⁰ Прваци југословенске политичке емиграције из Аустроугарске су најпре посетили француског амбасадора Камила Барера коме су доказивали да је народ Далмације исти народ са својом браћом у Босни и Херцеговини, Србији и Црној Гори, а затим су своја гледишта изнели британском и руском амбасадору.¹¹ Овакав поступак и одушевљење за српско–хрватско–словеначки унитаризам југословенских емиграната навели су Пашића да тражи да се појача њихова акција и оснује југословенски комитет. После састанка на коме је донесена одлука о оснивању једног одбора који ће се борити за остваривање југословенског уједињења, Пашић је наложио Михаиловићу да организује састанак са представницима југословенске политичке емиграције.¹² Састанку у Риму који је организовао Љуба Михаило-

⁶ С. Скоко, *Војвода Радомир Путник* (II), БИГЗ 1990, 26.

⁷ АЈ, ЗЈЈ, 80, Ф -1, Д – 257: Михаиловић – Пашићу, Рим 17. IX. 1914; Драгослав Јанковић, *Србија и југословенско питање 1914-1915 године*, Београд 1973, 105.

⁸ *Политика* 29. IX 1914, бр. 3835; Д. Јанковић, нав. дело.

⁹ В. Вучковић, Из односа Србије и Југословенског одбора, *Историјски часопис XII–XIII*, 1961/1961, 350.

¹⁰ АС, МИД, ПО 1914: Михаиловић – Пашићу, Рим 16.IX. 1914; Д. Јанковић, нав. дело, 452.

¹¹ Исти; D. Šepić, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918*, Školska knjiga Zagreb, 1970, 21; Исти, *Srpska vlada i počeci jugoslavenskog odbora*, Historijski zbornik broj 1 – 4, Godina XIII, Zagreb 1960, 6.

¹² Д. Јанковић, нав. дело, 453.

вић присуствовали су Никола Стојановић, Душан Васиљевић, Анте Трумбић и Јулио Газари. Договорено је оснивање Југословенског одбора чим се прикупи довољан број поузданих људи из Аустрије. Речено је да ће организација испрва радити тајно и да ће деловати из Француске. Михаиловић је на крају од Пашића добио суму од 30 хиљада динара за организовање одбора.¹³ У писму Јовану Јовановићу, посланику у Лондону, Михаиловић је изнео гледиште да будућа организација за страни свет треба да представља жеље потлаченог народа Аустроугарске и да циљ за који се залаже може доћи на ред тек по завршетку рата.¹⁴

Из овога се види пројугословенско држање посланика Михаиловића који је веома активно радио на прикупљању југословенских политичких емиграната и активно учествовао у образовању будућег Југословенског одбора. Међутим, Михаиловић је у Риму имао извесних проблема да оправда, до тада незваничну, југословенску концепцију српске владе. О томе сведочи податак о држању Шарла Лоазоа, француског публицисте и дипломатског представника. Опредељење Лоазоа за решење југословенског питања стварањем две државе: српско-православне, тзв. Велике Србије и католичке хрватско-словеначке, проистицало је и делимично из предлога Делкасеа да се Србији уступи Црна Гора, јужни део обале са острвима и део Босне и Херцеговине¹⁵. Овакви погледи могли су да нашkode српским циљевима, поготово што је Лоазо имао доста присталица у католичким круговима Француске и Италије и самом Ватикану. У пролеће 1915. Михаиловић је изјавио да се Француска плаши стварања југословенске државе која за њу представља претходницу Русије.¹⁶

На другој страни, српски посланик је упозоравао италијанску владу због подржавања бугарског питања и указивао на добит коју би Италија имала ако би се окренула Србији и помогла остварење јединства српског и хрватског народа. Званичним италијанским круговима је изнео да би својом помоћи српским ратним циљевима, Италија у будућности стекла наклоност својих нових суседа, али готово никакве озбиљније користи.¹⁷ Овде је присутно убеђење српског посланика у коначно решавање српског питања у оквиру југословенске државе после завршетка рата, а исто тако и чињеница да италијанској спољној политици није било у интересу поменуто уједињење и стварање велике словенске државе, због чега су напори Михаиловића остали без резултата.

¹³ АЈ, ЗЈЈ, 80, Ф – 1, Д – 276: Михаиловић – Пашићу, Рим 27. X 1914; Д. Јанковић, нав. дело, 453.

¹⁴ АЈ, ЗЈЈ, 80, Ф – 37, Д – 507: Михаиловић – Јовановићу, Рим 10. XI 1914.

¹⁵ АЈ, ЗЈЈ, 80, Ф – 1, Д – 264: Михаиловић – Пашићу, Рим 9. X 1914; Д. Јанковић, нав. дело, 206; Д. Живојиновић, нав. дело, 190, D. Šerić, nav. delo, 22.

¹⁶ Д. Живојиновић, *Србија на удару*, 160.

¹⁷ М. Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд 1973, 281–282.

Такође је видљива југословенска политика српске владе и председника Николе Пашића која је још пре *Нишке декларације* и објављивања српског ратног програма 7. децембра 1914. активно радила на организовању Југословена из Монархије и јачању покрета за југословенско уједињење.¹⁸ Када је српски ратни програм објављен, Михаиловић је покушао да његову суштину представи Еуђенију Пачелију, тадашњем подсекретару и најутицајнијем човеку Конгрегације за пропаганду вере, који је касније постао папа Пије XII, али је наишао на неразумевање.

Своје пројугословенско опредељење Љуба Михаиловић је показао и за време службовања на Цетињу 1915–1916. године. После разговора са Трумбићем поводом Супиловог иступања из одбора, Михаиловић је јуна 1916. написао предлог о увођењу представника одбора у српску владу. Предложио је проширење нишког програма и претварање српског питања у југословенско. Према његовом плану требало је прво ослободити део српске територије. Затим је регент требао да упути војсци прокламацију о југословенским циљевима рата. Влада би поднела оставку а регент би састав нове владе, не више српске већ југословенске, поверио погодној личности која би за министре позвала, поред Срба, и по једног представника Хрвата, Словенаца, Црногораца и Босанаца. Са овим предлогом Михаиловић је упознао Миленка Веснића, посланика у Паризу који га је одвраћао од намере да напис пошаље на Крф и у Солун. У јесен 1916. Михаиловић је предлог послао Пашићу који полако почиње да губи поверење у свог посланика.¹⁹

На Цетињу је Михаиловић био у сталном контакту са руским послаником Иславином који га је обавештавао о покушајима Немачке да преговара о миру са Црном Гором²⁰. Био је у добрим односима са Андријом Радовићем, прваком црногорског одбора за уједињење са Србијом и великим противником краља Николе.²¹ Михаиловић је такође помагао многим избеглицама које су се бежећи пред непријатељем повлачиле преко Цетиња према мору и савезницима.

Високо ценећи улогу и значај Сједињених Америчких Држава, влада Краљевине Србије на Крфу, на челу са Николом Пашићем, затражила је и добила право да оснује посланство у Вашингтону. Следећи и последњи дипломатски ангажман Љубе Михаиловића био је управо у Вашингтону. Агреман за положај првог изванредног посланика и опуномоћеног мини-

¹⁸ Исти, 84.

¹⁹ В. Вучковић, *Из односа Србије и Југословенског одбора*, 371.

²⁰ Реферат "Политика Краља Николе", стр. пов. 389/17, *Дипломатска преписка српске владе 1917*. Збирка докумената, прир. Миодраг Зечевић, Миладин Милошевић, Београд 1991, 285.

²¹ АС, МИД, ПО 1916, Ф – XVII, Д – VIII, IX, Посланство Србије при црногорском двору бр. 113, Љуба Михаиловић – Николи Пашићу ; Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 1984, 495.

стра Краљевине Србије у САД, Михаиловић је добио 16. октобра 1916.²² У Вашингтон је отпутовао почетком 1917, а са радом почео 26. јануара 1917, када је америчком председнику Вудроу Вилсону предао акредитивно писмо. Основни задаци са којима је Михаиловић дошао у Вашингтон били су добијање финансијске помоћи од САД, рад на прикупљању добровољаца и посебно упознавање водећих америчких политичара са српским ратним програмом и популаризовање југословенске идеје тј. залагање за америчку објаву рата Аустроугарској и Немачкој. Овај последњи задатак му је био додатно отежан, што због снажне аустроугарске дијаспоре у САД која је преко својих удружења и листова успела да ојача свој утицај на америчко јавно мњење, што због неслагања самих исељеника са југословенских простора, о чему је известио Јована Јовановића.²³

Имајући у виду чињеницу да амерички председник почетком 1917. још увек заговара политику оружане неутралности,²⁴ Михаиловић је увидео да се мора постепено радити на приближавању српских ратних циљева америчким званичницима, зато је на почетку свог рада у Вашингтону пажњу најпре усмерио на добијање финансијске помоћи. Почетком маја 1917. Михаиловић је издејствовао одобравање првог државног зајма САД Србији у износу од 3 милиона долара.²⁵

Српском посланику није требало много да проникне у срж спољне политике председника Вилсона уочи и након проглашења ратног стања. Увидео је да америчка администрација још увек није била спремна за српске ратне циљеве. Покушавао је током читаве 1917. године да српско – америчке односе подигне на један виши ниво, али је наишао на неразумевање и своје и америчке владе. Главни разлог је био, као што је више пута предочавао у телеграмима српској влади, тај што САД нису објавиле рат Аустроугарској. Међутим Михаиловићево залагање ће уродити плодом већ наредне године.

Доношење *Крфске декларације* јула 1917. године којом је одређено устројство будуће југословенске државе није привукло пажњу америчке администрације што је још један доказ незаинтересованости и непознавања стања на Балкану о чему је Михаиловић извештавао српску владу.²⁶

Још један од многих доказа југословенске оријентације српског дипломате у Вашингтону јесте његова реакција на мировну ноту папе Бенедикта

²² АЈ, Посланство и конзулати Краљевине Југославије у САД, 371, Ф – 69, Д - 88: Ранг-листа: Љубомир Михаиловић, посланик II класе у Вашингтону

²³ АЈ, ЗЈ, 80, Ф – 37, Д – 510: Михаиловић - Јовановићу, Вашингтон 14. X 1918.

²⁴ АС, МИД, ПО 1917, Ф – IX, Д – IV, VII: Веснић – Министарству иностраних дела, Париз 15. II 1917.

²⁵ Убавка Остојић Фејић, *Сједињене Америчке Државе и Србија 1914–1918*, Београд: Институт за савремену историју 1994, 85.

²⁶ Исти, 87; Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878–1920. године*, Београд 2010, 47.

XV од 1. августа 1917. Овај документ је показао непријатељски став Ватикана према Србији и југословенском питању тиме што Србија није ни помену-та док се папа залаже за враћање на *status quo*, чиме је југословенско питање одбачено.²⁷ Реакција српске владе на папску ноту била је крајње негативна што је Михаиловић доказао у разговору са Вилијамом Филипсом, помоћником секретара за иностране послове.²⁸ Ни одговор председника Вилсона на папску ноту није био прихватљив за српску владу и њеног посланика у Вашингтону. У складу са Пашићевим меморандумом, Михаиловић је уверавао Стејт Департмент да би Србија била задовољна изјавом у којој би се тражила правда и једнакост за све велике и мале народе, без изузетака. Међутим то је немогуће остварити ако се желе спасавати „царства која су основана на сасвим противним принципима“. Михаиловић је настојао да предочи америчкој администрацији да ако се настоји на очувању царства, онда папска нота која позива на закључење мира на принципу *status quo ante bellum* има оправдања.²⁹

Током читаве 1917. године Никола Пашић је настојао да у САД упути једну државну мисију са циљем да упозна америчког председника и владу са српским програмом тј. југословенским питањем али је Михаиловић био доследан својим ставовима да је слање такве мисије преурањено и да осим топлог дочека и одређене финансијске помоћи она не може више постићи јер се САД не налазе у рату са Аустроугарском³⁰. Америчком објавом рата Дунавској монархији, створили су се услови за слање мисије на челу са Миленком Веснићем. О њеном деловању Михаиловић је детаљно известио Министарство иностраних дела и самог Пашића и доказао да је био у праву пошто мисија није имала запаженијих резултата.³¹

Својим отвореним пројугословенским држањем Михаиловић је успео да дође у сукоб са Михаилом Пупином, почасним српским конзулом који је од свог постављања заиста много урадио за Србију. Њихове расправе одразиле су се на расположење међу тамошњим Србима и утицале на слаб одзив добровољаца и смањено одушевљење југословенском идејом.

Пресудни догађај у каријери Љубе Михаиловића представља сукоб са Пашићем јануара 1918. После изјаве британског премијера Лојда Џорџа од 5. јануара и објаве *Четрнаест тачака* америчког председника Вилсона 8.

²⁷ Драгољуб Р. Живојиновић, *Ватикан у балканском вртлогу*, Београд 2012, 91.

²⁸ Исти.

²⁹ АС, МИД, ПО 1917, Ф – IV, Д – V, Михаиловић – Пашићу, Вашингтон 29. VIII. 1917; Д. Живојиновић, *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе 1914–1920*, 248; Исти, *Србија на удару*, 208.

³⁰ *Дипломатска преписка српске владе 1917. године*, бр. 425, 138.

³¹ Драгослав Јанковић, Богдан Кризман, *Грађа о стварању југословенске државе (1.1–20. XII 1918)*, Институт друштвених наука, одељење за историјске науке, Београд 1964, Михаиловић – Пашићу, Вашингтон 16/29. 4. 1918.

јануара, дошло је до велике забринутости српских политичара. У својим програмима, представници савезника су се залагали за ослобођење Румуна и Италијана од аустријске власти и васпостављање погажених уговора док је за југословенске народе Хабзбуршке монархије било предвиђено аутономно решење а за Србију обнова и уједињење са Црном Гором уз излазак на море³². Овакви ставови великих сила навели су председника српске владе да упути Михаиловићу телеграм са налогом да код америчких званичника испита да ли се мисли и на Берлински уговор и дезанексију Босне и Херцеговине, када се говори о васпостављању погажених уговора и зашто се тражи само ослобођење Румуна и Италијана од аустријске власти а не и Југословена.³³

Уследио је запрепашћујући одговор српског посланика. Процењујући да се, уплашен говорима англо - америчких водећих личности, Пашић колеба по питању великог југословенског уједињења и повлачи на минимум захтева, покушавајући да добије бар Босну и Херцеговину, Михаиловић одбија да поступи по налогу свог надређеног. У одговору Пашићу српски посланик истиче да би одступање од програма савезници прихватили као напуштање истог а саплеменици као издају. Истакао је да му лична убеђења не дозвољавају да заступа овакве погледе. Бранећи Крфску декларацију и Југословенски одбор, називао их је најјачим оруђем које Србија тренутно има. На крају телеграма известио је Пашића да изјаве шефова савезничких земаља не представљају коначне програме и да до краја рата треба водити обазриву политику.³⁴

Када је у следећем телеграму Пашић објаснио да у говорима Лојда Џорџа и Вилсона постоје неподударности које жели да испита,³⁵ Михаиловић је још једном стао у одбрану југословенског програма и одбио да поступи по Пашићевом налогу. Овакав поступак српског дипломате био је можда и највећи узрок његовом прераном пензионисању.

У меморандуму који је крајем јануара Михаиловић упутио америчком државном секретару Лансингу, исказао је незадовољство Вилсоновим мировним програмом и указао на нека нерешена питања као што су задржавање Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, питање будућности Јужних Словена и издаја начела самоопредељења.³⁶

Несумњиво је залагање српског посланика за остварење југословенске идеје и његов утицај на водеће америчке државнике да коначно прихвате растурање Хабзбуршке Монархије. У том погледу значајан је Конгрес

³² В. Petranović, М. Zečević, *Jugoslavija 1918–1984. Zbirka dokumenata*, Beograd 1985, 62–63.

³³ *Грађа о стварању југословенске државе*, Пашић – Михаиловићу, Солун 22. I 1918;

³⁴ Исто, Михаиловић – Пашићу, Вашингтон 23. I 1918.

³⁵ Исто, Пашић – Михаиловићу, Солун 28. I 1918.

³⁶ Д. Живојиновић, *У потрази за заштитником*, 147.

потлачених народа Аустроугарске одржан у Риму априла 1918. и реакција америчких државника на Римски пакт у коме је југословенско питање добило значајно место. Изјава Лансинга да америчка влада изражава симпатије према националним тежњама Чехословака и Југословена улила је нову наду српским државницима.³⁷ У телеграму Пашићу крајем маја 1918. Михаиловић истиче да је покрет Југословена и Чехословака у Монархији привукао пажњу савезника и да се сада треба енергично тражити изјашњавање по том питању. У истом телеграму достављен је препис писма које је Михаиловић упутио Лансингу у коме велича политичку борбу Југословена у Аустроугарској, истиче да је њихов циљ победа над немачким империјализмом и уједињење у једну независну целину а да услов трајном миру треба тражити у дисолуцији Аустроугарске.³⁸ Одлуке савезничке конференције у Версају почетком јуна 1918. узнемириле су српску владу и посланика Михаиловића који је увидео непринципијелност савезничке политике, у првом реду Велике Британије и САД, о чему је у преписци известио посланика Јовановића у Лондону, и притом навео да су чешка и пољска организација признате као надлежне за своје цивилне сународнике, што није био случај са југословенском, због чега је британској амбасади у САД предложио да се слично уради и са Југословенима.³⁹ Америчком државном секретару Лансингу је упутио меморандум у коме се тражила потпуна подршка народима Аустроугарске у борби за слободу. У свом одговору, Лансинг је изјавио да је став америчке владе да сви словенски народи буду ослобођени немачке и аустријске власти, и већ 26. јуна председник Вилсон је прихватио и одобрио Лансингов предлог.

Коначно признање Михаиловићевом залагању изречено је 28. јуна 1918. када је амерички председник Вилсон решио да подржи растурање Аустроугарске, и у форми званичног саопштења владе САД, изнео гледиште да све гране словенског племена треба да буду потпуно ослобођене немачке и аустријске власти.⁴⁰

Последњи напори Љубе Михаиловића као посланика у Вашингтону били су управљени на проглашење дана Срба у САД 28. јула 1918. Већ августа је пензионисан, а на његово место долази Јеврем Симић. Своје пројугословенство је по ко зна који пут исказао на самом крају службовања у Вашингтону када је помоћника секретара Филипса обавестио да српска влада настоји да новој држави наметне свој централизам који ће пренети на остале народе.

³⁷ *Jugoslavija 1918–1984. Zbirka dokumenata*, 66.

³⁸ *Грађа о стварању југословенске државе*, Михаиловић – Пашићу, Вашингтон 12/25. V 1918.

³⁹ Н. Габрић, *Јован Јовановић Пишон и европска дипломатија Србије (1913–1918)*, Београд 2011, 308.

⁴⁰ Исто; *Jugoslavija 1918–1984. Zbirka dokumenata*, 66.

Да је пензионисање Љубе Михаиловића довело до великог незадовољства у југословенској средини сведочи напис чувеног новинара Хенри Викем Стида у часопису *New Europe* од 22. августа 1918. у коме указује на тужан утисак у круговима Југословена због пензионисања посланика Михаиловића и уклањања Милана Прибићевића који су свом душом радили на остваривању југословенских начела. Такође, и Ситон Вотсон је у писму Форин офису од 4. октобра исте године упозорио да је Михаиловић био експонент југословенске политике и да је уживао екстремну популарност међу Југословенима у САД.⁴¹

На основу доступне архивске грађе и обимне литературе о југословенском уједињењу покушали смо да прикажемо ставове и настојања српског дипломате Љубомира Михаиловића који је по налогу српске владе а неретко и по свом нахођењу утицао на догађаје који су довели до стварања Краљевине СХС. У одређеним тренуцима, деловање Михаиловића било је ултрајугословенско, можда чак и антисрпско због чега је на крају и прерано завршио дипломатску каријеру. Ипак, често је показивао велику дипломатску мудрост и залагање чиме је заиста у довољној мери утицао да се оствари први циљ српске спољне политике. Улога Михаиловића у југословенском уједињењу, посебно за време ангажмана у Вашингтону, где је био у сталним контактима са водећим америчким државницима и имао великог удела на промену њиховог гледишта према југословенском питању, несумњива је и веома значајна, стога његови ставови итекако заслужују да буду истражени и објављени.

Литература

Необјављена архивска грађа:

Архив Југославије, Фонд Јована Јовановића Пижона 80, Посланства и Посланство и конзулати Краљевине Југославије у САД 371.

Архив Србије, Министарства иностраних дела, политичко одељење.

Објављена архивска грађа:

Јанковић Д. Кризман Б., *Грађа о стварању југословенске државе (1.1–20. XII 1918)*, Институт друштвених наука, одељење за историјске науке, Београд 1964.

Зечевић М., Милошевић М., *Дипломатска преписка српске владе 1917*. Збирка докумената, Београд 1991.

⁴¹ R. W. Seton-Watson *I Jugoslaveni: korespondencija 1906–1941*, knj. 1. 1906–1918, Zagreb: Sveučilište, Institut za hrvatsku povijest, Britanska akademija 1976, 350.

Петрановић Б., Зечевић М., *Jugoslavija 1918–1988. Zbirka dokumenata*, Београд 1985.

R. W. Seton-Watson *I Jugoslaveni: korespondencija 1906–1941*, књ. 1. 1906–1918, Загреб: Sveučilište, Institut za hrvatsku povijest, Britanska akademija 1976.

Монографије и чланци:

Вучетић, Биљана. 2008. Богдан Раденковић и Милан Ракић, *Историјски часопис* LVII, 413–426.

Вучковић, Војислав. 1961–1962. Из односа Србије и Југословенског одбора, *Историјски часопис* XII–XIII, 345–385.

Габрић, Ненад П. 2011. *Јован Јовановић Пижон и европска дипломатија Србије (1913–1918)*, Београд: Завод за уџбенике.

Екмечић, Милорад. 1973. *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд: Српска књижевна задруга.

Живојиновић, Драгољуб Р. 2013. *Ватикан и Први светски рат. 3. Србија на удару: стварање југословенске државе*, Београд: Хришћанска мисао.

Живојиновић, Драгољуб Р. 1980. *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе 1914–1920. године*, Београд: Нолит.

Живојиновић, Драгољуб Р. 2012. *Ватикан у балканском вртлогу: студије и расправе*, Београд: Албатрос плус.

Живојиновић, Драгољуб Р. 2010. *У потрази за заштитником: студије о српско-америчким везама 1878–1920*, Београд: Албатрос плус.

Јанковић, Драгослав. 1973. *Србија и југословенско питање 1914–1915 године*, Београд: Институт за савремену историју.

Митровић, Андреј. 1984. *Србија у Првом светском рату*, Београд: Српска књижевна задруга.

Остојић Фејић, Убавка. 1994. *Сједињене Америчке Државе и Србија 1914–1918*, Београд: Институт за савремену историју.

Скоко, Саво. 1990. *Војвода Степа Степановић у ратовима Србије 1876–1918*, књ. 2. Београд: БИГЗ.

Stanojević, Stanoje. 1929. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, књ. 2. Загреб: Bibliografski zavod.

Šepić, Dragovan. 1970. *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918*, Загреб: Školska knjiga.

Aleksandar Rastović, Stefan Stamenković

**SERBIAN DIPLOMAT
LJUBOMIR MIHAILOVIĆ ON THE YUGOSLAV
QUESTION IN THE GREAT WAR**

This paper deals with the activities of the Serbian diplomat Ljubomir Mihailović and his efforts at the realization of the Yugoslav idea. During the Great War, he was at the post of charge d'affaires for the Serbian Government in Rome, and then its emissary in Cetinje and Washington. These posts enabled him to become a significant factor in the development of the relations between Serbia, Italy and Vatican, on the one hand, and Serbia and the USA, on the other, fighting for the Yugoslav union as the first goal of the Serbian foreign politics.

Key words: the Great War, Ljubomir Mihailović, the Yugoslav issue

Међународни тематски зборник
посвећен академику Драгољубу Р. Живојиновићу

ВЕЛИКИ РАТ 1914–1918:
УЗРОЦИ, ПОСЛЕДИЦЕ, ТУМАЧЕЊА
књига прва

Издавач

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача

Проф. др Горан Максимовић, декан

Лектура

Маја Д. Стојковић (српски језик)
Љиљана Јанковић (енглески језик)
Никола Татар (енглески језик)
Маја Вељковић (руски језик)
Јелена Лепојевић (руски језик)
Николета Момчиловић (немачки језик)

Дизајн корице

Дарко Јовановић

Прелом

Милан Д. Ранђеловић

Формат

17x24

CD-R

Филозофски факултет Ниш

Тираж

150 копија

ISBN 978-86-7379-406-8